# מערך שיעור גמרא | מסכת סוכה, דף ב ע"א - ב ע"ב

## "פסולה" או "ימעט"? סוכה, מבוי ומעשה בהילני המלכה

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 2 מתוך 5

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י: ספריא.

## מטרות השיעור

- התלמידים יבינו את ההבדל בין "פסולה" לבין "תקנתא" (הוראת תיקון), ויכירו את שתי התשובות של הגמרא לשאלה למה המשנה בסוכה אומרת "פסולה" ובמבוי אומרת "ימעט".
- התלמידים יכירו את המושגים דאורייתא ודרבנן, ויסבירו איך הם משפיעים על לשון המשנה.
- התלמידים יחזרו על שלוש השיטות מהשיעור הקודם ויבינו למה כל אמורא לא לומד מהפסוק של חברו.
- התלמידים יכירו את שיטת רבי יהודה (כשרה עד ארבעים וחמישים אמה), את המעשה בהילני המלכה ואת הוויכוח על הראיה ממנו.

## מהלך השיעור בקצרה

| שלב | מה עושים | זמן |
|---|---|---|
| 1 | פתיחה: "נפסל" או "לתקן"? | 5 דקות |
| 2 | חזרה: למה כל אמורא לא לומד מהפסוק של חברו | 8 דקות |
| 3 | סוכה ומבוי: פסולה או תקנתא | 12 דקות |
| 4 | שיטת רבי יהודה והמעשה בהילני המלכה | 13 דקות |
| 5 | סיכום ודף עבודה | 7 דקות |
| | **סה"כ** | **45 דקות** |

ציוד: לוח, דף עבודה לכל תלמיד. מומלץ להשאיר על הלוח את טבלת שלוש השיטות מהשיעור הקודם.

## פתיחה (5 דקות): "נפסל" או "לתקן"?

כותבים על הלוח שתי הודעות שתלמיד יכול לקבל ממורה על אותה עבודה: **(1) "העבודה נפסלה."** **(2) "תקצר את הפסקה השנייה ותגיש שוב."**

שואלים: מה ההבדל בין ההודעות? איזו מהן אומרת מה לא בסדר, ואיזו אומרת מה לעשות? מתי מורה יבחר בלשון הראשונה ומתי בשנייה? אוספים תשובות.

> היום נראה שהגמרא שואלת בדיוק את השאלה הזאת על שתי משניות: למה בסוכה גבוהה המשנה אומרת **"פסולה"**, ובמבוי גבוה היא אומרת **"ימעט"** (תנמיך)?

## שלב א (8 דקות): חזרה, למה כל אמורא לא לומד מהפסוק של חברו

מזכירים את שלוש השיטות מהשיעור הקודם: רבה ("למען ידעו": ידיעה), רבי זירא ("וסוכה תהיה לצל": צל), רבא ("בסוכות תשבו": דירת עראי). הגמרא מסבירה למה כל אחד לא אמר כמו חברו:

> **גמרא, סוכה ב ע"ב**
>
> כּוּלְּהוּ כְּרַבָּה לָא אָמְרִי, הָהוּא יְדִיעָה לְדוֹרוֹת הִיא. כְּרַבִּי זֵירָא נָמֵי לָא אָמְרִי, הָהוּא לִימּוֹת הַמָּשִׁיחַ הוּא דִּכְתִיב. וְרַבִּי זֵירָא — אִם כֵּן לֵימָא קְרָא: "וְחוּפָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם", וּמַאי "וְסוּכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם" — שֶׁמְּעַתְּ מִינַּהּ תַּרְתֵּי. כְּרָבָא נָמֵי לָא אָמְרִי, מִשּׁוּם קוּשְׁיָא דְּאַבָּיֵי.

- **"כולהו כרבה לא אמרי"**: האחרים לא לומדים כמו רבה, כי הפסוק "למען ידעו" עוסק בידיעה של הדורות הבאים. רש"י: הדורות צריכים לדעת על סוכות ענני הכבוד שהקיפו את אבותינו במדבר, ולא על כך שאדם יודע שהוא יושב בסוכה.
- **"כרבי זירא נמי לא אמרי"**: הפסוק "וסוכה תהיה לצל" נאמר על ימות המשיח. רש"י: הסוכות של ימות המשיח יהיו לצל ולהנאה, אבל סוכת מצווה אינה בשביל הצל.
- **תשובת רבי זירא**: אם הפסוק עוסק רק בימות המשיח, היה כתוב "וחופה תהיה לצל יומם". מזה שכתוב "סוכה" לומדים שני דברים ("שמעת מינה תרתי"): גם על ימות המשיח, וגם שסוכה היא דבר שעשוי לצל.
- **"כרבא נמי לא אמרי"**: בגלל קושיית אביי (סוכה עם מחיצות ברזל). רש"י: התירוץ של רבא לא שכנע אותם.

**שאלה לכיתה: איזו מהשיטות שכנעה אתכם יותר? האם הדחייה שלה בגמרא משנה את דעתכם?**

## שלב ב (12 דקות): סוכה ומבוי, פסולה או תקנתא

> **גמרא, סוכה ב ע"א**
>
> **גְּמָ׳ תְּנַן הָתָם: מָבוֹי שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ מֵעֶשְׂרִים אַמָּה — יְמַעֵט. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. מַאי שְׁנָא גַּבֵּי סוּכָּה דְּתָנֵי פְּסוּלָה, וּמַאי שְׁנָא גַּבֵּי מָבוֹי דְּתָנֵי תַּקָּנְתָּא? סוּכָּה דְּאוֹרָיְיתָא, תָּנֵי פְּסוּלָה. מָבוֹי דְּרַבָּנַן, תָּנֵי תַּקָּנְתָּא. וְאִיבָּעֵית אֵימָא: בְּדְאוֹרָיְיתָא נָמֵי תָּנֵי תַּקָּנְתָּא, מִיהוּ סוּכָּה דִּנְפִישֵׁי מִילָּתַהּ — פָּסֵיק וְתָנֵי פְּסוּלָה, מָבוֹי דְּלָא נְפִישׁ מִילֵּיהּ — תָּנֵי תַּקָּנְתָּא.**

- **מבוי**: לפי רש"י, סמטה שסגורה משלושה צדדים, הצד הרביעי פתוח לרשות הרבים, וחצרות פתוחות אליה. כדי שיהיה מותר לטלטל בה בשבת, צריך לשים קורה מעל הפתח. משנה אחרת ("תנן התם", במסכת עירובין) אומרת שאם הקורה גבוהה מעשרים אמה, "ימעט", ורש"י מפרש: ישפיל.
- **השאלה ("מאי שנא")**: למה בסוכה המשנה אומרת "פסולה", ובמבוי היא אומרת מה לתקן ("תקנתא")?
- **תשובה ראשונה: דאורייתא ודרבנן.** הדין של סוכה הוא מהתורה, ולכן מתאים לומר "פסולה": היא לא נעשתה כמו שהתורה אומרת. המבוי הוא מדרבנן. רש"י מסביר שמהתורה מספיקות במבוי שלוש מחיצות, ואת הקורה הצריכו חכמים. במבוי לא שייך לומר "פסול", כי המשנה עצמה היא שקובעת לראשונה את התקנה, ולכן היא מלמדת מה לעשות.
- **תשובה שנייה ("ואיבעית אימא")**: גם בדין תורה אפשר ללמד בלשון תיקון. אבל בסוכה יש הרבה דינים ("נפישי מילתה"). רש"י מונה אותם: גבוהה מדי, ימעט; נמוכה מדי, יגביה; אין לה שלוש דפנות, יעשה לה; חמתה מרובה, יוסיף סכך. במקום לכתוב ארבעה תיקונים שונים, המשנה כוללת את כולם במילה אחת: "פסולה". במבוי יש באותה משנה רק דין אחד, ולכן אפשר לכתוב את התיקון שלו.

> טיפ למורה: מציירים על הלוח טבלה בת שתי עמודות, "סוכה" ו"מבוי", ושתי שורות: "תשובה 1" ו"תשובה 2". התלמידים ממלאים אותה בזוגות. אפשר לחזור לשתי ההודעות מהפתיחה: מתי "נפסל" ומתי "תתקן"?

**שאלה לכיתה: לפי התשובה השנייה, למה מילה אחת ("פסולה") יכולה להיות קצרה וברורה יותר מארבע הוראות תיקון?**

## שלב ג (13 דקות): שיטת רבי יהודה והמעשה בהילני המלכה

במשנה ראינו "ורבי יהודה מכשיר". ברייתא ("מיתיבי") מוסיפה עד איזה גובה, ואת הראיה של רבי יהודה:

**ברייתא, סוכה ב ע"ב**

מֵיתִיבִי: סוּכָּה שֶׁהִיא גְּבוֹהָה לְמַעְלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה — פְּסוּלָה, וְרַבִּי יְהוּדָה מַכְשִׁיר עַד אַרְבָּעִים וַחֲמִשִּׁים אַמָּה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: מַעֲשֶׂה בְּהֵילֵנִי הַמַּלְכָּה בְּלוֹד שֶׁהָיְתָה סוּכָּתָהּ גְּבוֹהָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה, וְהָיוּ זְקֵנִים נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין לְשָׁם וְלֹא אָמְרוּ לָהּ דָּבָר. אָמְרוּ לוֹ: מִשָּׁם רְאָיָיה? אִשָּׁה הָיְתָה וּפְטוּרָה מִן הַסּוּכָּה. אָמַר לָהֶן: וַהֲלֹא שִׁבְעָה בָּנִים הָיוּ לָהּ, וְעוֹד: כָּל מַעֲשֶׂיהָ לֹא עָשְׂתָה אֶלָּא עַל פִּי חֲכָמִים.

- **"עד ארבעים וחמישים אמה"**: לפי רבי יהודה, הסוכה כשרה גם כשהיא גבוהה הרבה יותר מעשרים אמה.
- **הראיה**: הילני המלכה גרה בלוד והייתה לה סוכה גבוהה מעשרים אמה. הזקנים (החכמים) נכנסו ויצאו ממנה ולא אמרו לה דבר. מזה רבי יהודה מוכיח שהסוכה כשרה.
- **תשובת החכמים**: אין מכאן ראיה, כי הילני הייתה אישה, ואישה פטורה ממצוות סוכה. ייתכן שלא העירו לה כי היא לא הייתה חייבת.
- **תשובת רבי יהודה**: היו לה שבעה בנים, ועוד: כל מה שעשתה, עשתה לפי הוראת החכמים.

רקע למורה: הילני המלכה מוזכרת גם במסכת יומא (לז ע"א) כאמו של המלך מונבז, שתרמה נברשת של זהב לפתח ההיכל בבית המקדש.

**גמרא, סוכה ב ע"ב**

לְמָה לִי לְמֵיתְנֵי "וְעוֹד כָּל מַעֲשֶׂיהָ לֹא עָשְׂתָה אֶלָּא עַל פִּי חֲכָמִים"? הָכִי קָאָמַר לְהוּ: כִּי תֹּאמְרוּ בָּנִים קְטַנִּים הָיוּ, וּקְטַנִּים פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה — כֵּיוָן דְּשִׁבְעָה הֲווּ, אִי אֶפְשָׁר דְּלָא הֲוֵי בְּהוּ חַד שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְאִמּוֹ. וְכִי תֵּימְרוּ קָטָן שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְאִמּוֹ מִדְּרַבָּנַן הוּא דְּמִיחַיַּיב, וְאֵיהִי בִּדְרַבָּנַן לָא מַשְׁגְּחָה, תָּא שְׁמַע: וְעוֹד, כָּל מַעֲשֶׂיהָ לֹא עָשְׂתָה אֶלָּא עַל פִּי חֲכָמִים.

- **למה צריך את "ועוד"?** הגמרא מסבירה שרבי יהודה עונה מראש על שתי טענות.
- **טענה 1**: אולי הבנים היו קטנים, וקטנים פטורים מסוכה. **תשובה:** כשיש שבעה בנים, בטוח שאחד מהם כבר "אינו צריך לאמו", כלומר ילד גדול מספיק כדי להסתדר בלי אמו. רש"י מביא שבהמשך המסכת (דף כח ע"א) לומדים שחייבים לחנך ילד כזה במצוות סוכה.
- **טענה 2**: החיוב של ילד כזה הוא רק מדרבנן (חינוך), ואולי הילני לא הקפידה על דינים מדרבנן. **תשובה:** "כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים". היא הקפידה גם על דברי חכמים.

**גמרא, סוכה ג ע"א (הרחבה)**

רַבָּנַן סָבְרִי: בָּנֶיהָ בְּסוּכָּה מְעַלְיָא הֲווֹ יָתְבִי, וְאֵיהִי יָתְבָה בְּקִיטוֹנִיּוֹת מִשּׁוּם צְנִיעוּתָא, וּמִשּׁוּם הָכִי לָא אָמְרִי לַהּ דָּבָר. וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר: בָּנֶיהָ גַּבָּהּ הֲווֹ יָתְבִי, וַאֲפִילּוּ הָכִי לָא אָמְרִי לַהּ דָּבָר.

- **איך החכמים מסבירים את המעשה?** הבנים ישבו בסוכה כשרה, והמלכה ישבה בחדרים קטנים ("קיטוניות") בתוך הסוכה, מטעמי צניעות. לכן לא העירו לה: היא עצמה פטורה. לפי רבי יהודה, הבנים ישבו איתה, ובכל זאת לא אמרו לה דבר.

**שאלה לכיתה: גם החכמים וגם רבי יהודה מסכימים מה קרה בסוכה של הילני. על מה הם חלוקים? (על הפירוש: למה הזקנים שתקו.)**

## סיכום (7 דקות)

| | רבי יהודה | חכמים |
|---|---|---|
| **סוכה גבוהה מעשרים אמה** | כשרה, עד ארבעים וחמישים אמה | פסולה |

| | רבי יהודה | חכמים |
|---|---|---|
| **המעשה בהילני** | ראיה: הזקנים ראו ושתקו | אין ראיה: אישה פטורה מסוכה |
| **הבנים** | שבעה בנים ישבו איתה, וכל מעשיה על פי חכמים | הבנים ישבו בסוכה כשרה, והיא בקיטוניות |

| | סוכה | מבוי |
|---|---|---|
| **לשון המשנה** | "פסולה" | "ימעט" (תקנתא) |
| **תשובה 1** | דאורייתא | דרבנן |
| **תשובה 2** | יש בה הרבה דינים | יש בו דין אחד באותה משנה |

**להלכה:** סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה, כדעת חכמים (שולחן ערוך, אורח חיים תרלג, א).

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה. אפשר לתת את חלקים א ו-ב בכיתה ואת חלקים ג ו-ד כשיעורי בית.

## שאלות לדיון

1. למה לדעתכם המשנה משתמשת בלשון "פסולה" כשמדובר במצווה מהתורה? מה המילה הזאת מדגישה?
2. הזקנים "נכנסין ויוצאין ולא אמרו לה דבר". האם שתיקה היא תמיד הסכמה? תנו דוגמה מהחיים שבה שתיקה אינה הסכמה.
3. רבי יהודה מתאר את הילני: "כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים". מה זה מלמד על המלכה? למה זה חשוב לראיה שלו?
4. רבי זירא אומר "שמעת מינה תרתי": מפסוק אחד לומדים שני דברים. איך הוא מוכיח זאת מהמילה "סוכה"?

## נספח: תשובות לדף העבודה

**חלק א:** (1) יְמַעֵט (2) פְּסוּלָה (3) דְּרַבָּנָן (4) אַרְבָּעִים (5) בְּלוֹד (6) זְקֵנִים (7) ופְטוּרָה (8) שִׁבְעָה. המילה "כְּשֵׁרָה" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

**חלק ב:** רבי יהודה: הסוכה כשרה עד ארבעים וחמישים אמה; מביא ראיה מהילני המלכה, שהזקנים ראו את סוכתה ולא אמרו דבר. החכמים: הסוכה פסולה; אין ראיה, כי אישה פטורה מסוכה. הגמרא בדף ג ע"א: הבנים ישבו בסוכה כשרה, והמלכה ישבה בקיטוניות מטעמי צניעות. רבי זירא: "שמעת מינה תרתי", המילה "סוכה" בפסוק מלמדת שסוכה היא דבר שעשוי לצל, ולא רק על ימות המשיח.

**חלק ג:**

1. כי הדין של סוכה הוא מהתורה (דאורייתא), ולכן אומרים "פסולה": לא נעשתה כמו שהתורה אומרת. המבוי הוא מדרבנן, ולכן המשנה מלמדת איך לתקן.
2. בסוכה יש הרבה דינים, ולכל אחד תיקון אחר (להנמיך, להגביה, להוסיף דופן, להוסיף סכך). במקום לפרט את כולם, המשנה כוללת אותם במילה "פסולה". במבוי יש באותה משנה רק דין אחד.
3. הזקנים נכנסו ויצאו מהסוכה הגבוהה של הילני ולא אמרו לה דבר. משמע שהסוכה כשרה.
4. שהילני הייתה אישה, ואישה פטורה מסוכה, ולכן אולי לא העירו לה.
5. כי היו לה שבעה בנים, ובטוח שאחד מהם כבר אינו צריך לאמו, וחייב בסוכה מדין חינוך. ו"כל מעשיה על פי חכמים" מראה שהקפידה גם על דין דרבנן.

**חלק ד:** שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת. כדאי לשים לב לרעיון שיש מקרים שבהם מדויק לומר "פסול" ויש מקרים שבהם עדיף להדריך איך לתקן.